

ШАРҚ АЁЛИНИНГ ЯНГИ ҚИЁФАСИ (ЁДГОР НАСРИДДИНОВА ФАОЛИЯТИГА ЧИЗГИЛАР)

Қаҳрамон Ражабов,
тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон ФА Тарих институти бош илмий ходими

<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.01.1.005>

НОВЫЙ ОБРАЗ ВОСТОЧНОЙ ЖЕНЩИНЫ (ЗАРИСОВКИ О КАРЬЕРЕ ЯДГАР НАСРИДДИНОВА)

A NEW IMAGE OF AN ORIENTAL WOMAN (DRAWINGS ON THE CAREER OF YODGOR NASRIDDINOVA)

Аннотация: Мақолада таниқли давлат ва жамоат арбоби Ёдгор Содиқовна Насриддинова (1920-2006) фаолияти ҳақида сўз боради. Муаллиф архив маълумотлари, даврий матбуот материаллари, замондошлари хотиралари асосида XX асрда совет давлатида энг нуфузли лавозимларга эришган қўқонлик ўзбек аёлининг ҳаёти ва давлат арбоби сифатидаги серқирра фаолиятини ўзига хос тарзда ёритган.

Аннотация: В статье содержатся сведения о деятельности известного государственного и общественного деятеля Ядгар Насриддинова (1920-2006). Автор на основе архивных данных, материалов периодической печати, воспоминаний современников описывает жизнь узбекской женщины из Коканда, дошедшей до самых влиятельных постов советского государства в XX веке.

Abstract: The article talks about the activities of the famous state and public figure Yodgor Sodikovna Nasriddinova (1920-2006). The author describes the life of an Uzbek woman from Kokand, who reached the most influential positions of the Soviet state in the 20th century, based on archival data, materials from periodicals, and memories of her contemporaries.

Калит сўзлар: Ўзбек қизи, ҳаммол, комсомол қиз, физкультурачи, коммунист, министр, қирим-татар вакиллари, депутат, Шарқ аёли, сиёсий арбоб, совет сиёсий элитаси, порахўрлик, қўшиб ёзиш, қайта қуриш.

Ключевые слова: Узбечка, носильщик, комсомолка, коммунистка, министр, представители крымских татар, депутат, Восточная женщина, политический деятель, советская политическая элита, взяточничество, переписывание, перестройка.

Keywords: Uzbek girl, porter, Komsomol girl, communist, minister, representatives of the Crimean Tatars, deputy, Eastern woman, political figure, Soviet political elite, bribery, overwriting, perestroika.

Бугунги ёш авлод Ўзбекистонда XX асрда етишиб чиққан атоқли давлат ва жамоат арбоблари, фан ва санъат намояналари ҳақида кўп маълумотга эга эмас. Биз сўнгги 30 йил давомида совет ҳокимияти йилларида ўзбек халқи эришган ютуқларни кам ёритдик. Ўзбекистон тарихида чуқур из қолдирган буюк сиймоларимиз фаолияти ҳақида ёзиш ўрнига фақат сукут сақлаш билан чекландик. Мазкур ўринда сўз таниқли давлат ва сиёсат арбоби, Шарқ мамлакатларидан биринчи бўлиб ўзбек аёлларидан етишиб чиққан дастлабки парламент раиси, қўқонлик ўзбек қизи Ёдгора Содиқовна Насриддинова (1920 – 2006) фаолияти ҳақида сўз боради.

Шубҳасиз, XX аср 50-70-йилларида Ўзбекистон сиёсий элитасининг ёрқин намоянаси, Шарқда аёллардан етишиб чиққан дастлабки давлат раҳбари Ёдгор Насриддинова ҳисобланади. Унинг сиёсий фаолияти нафақат Ўзбекистонда, балки Совет Иттифоқининг маркази бўлган Москвада ҳам самарали кечди.

Ёдгор Насриддинова ўзбек аёллари орасида совет сиёсий иерархиясида жуда юқори

чўққига етган ҳамда йирик давлат арбоби ва сиёсатчи даражасида танилган тарихий шахсдир. Совет давлатида ҳеч қайси мусулмон аёли у эришган натижани такрорлай олмаган.

Ёдгор Насриддинова 1920 йил 26 декабрда Қўқон шаҳрида туғилди. Унинг отаси юк ортувчи (хаммол) бўлиб, у Ё.Насриддинова туғилишига уч ой қолганда вафот этади. Қизалоқ туғилганидан кейин, унинг 13 ёшли онаси оламдан ўтган отасидан қолган ёдгорлик дея, унга Ёдгор исмини қўяди. Қизнинг онаси бошқа эркакка турмушга чиқади ва ўғай ота оғуфуруш бўлиб, Ёдгор олти ёшга тўлганида ундан воз кечади. У ёш қизалоқни кўлидан ушлаб олиб чиқиб, йўлнинг четида ёлғиз ўзини ташлаб кетади. Одамлар йиғлаб турган қизчага раҳми келиб ўзларининг тарбиясига олишади. Ёдгор ўн бир ёшга тўлганига қадар турли оилаларда яшаб юради. Фақат 1931 йилда у Ўзбекистон ССРда очилган биринчи болалар уйида кўним топади ва шу ерда тарбияланади. Сал кейинроқ эса, Ёдгор касбий-техник билим юртида таҳсил олади. Ушбу билим юртини муваффақиятли тугатганидан сўнг, Ё.Насриддинова 1931 йилда ташкил этилган Ўрта Осиё темирйўл транспорти инженерлари институти (1937 йилда унинг номи Тошкент темирйўл транспорти инженерлари институтига ўзгартирилган)га ўқишга киради ва уни 1941 йилда тамомлайди.

Шу даврдан бошлаб, Ё.Насриддинова ҳаёти ва карьерасида жиддий ўзгаришлар рўй беради. атига 18 ёшга тўлган қиз Каттақўрғон сув омбори қурилишида уста лавозимида ишлаган бўлса, бироздан сўнг эса Тошкент-Ангрен кўмир йўлида участка бошлиғи лавозимида фаолият олиб боради.

1939 йилда Усмон Юсупов бошчилигидаги Ўзбекистон раҳбарияти комсомол аъзоси Ё.Насриддиновага Бутуниттифоқ физкультура кўригида Ўзбекистон ССРнинг вакили сифатида қатнашишни ишониб топширади. Кўриқдан кейин Катта Кремль саройида қатнашчилар шарафига қатта зиёфат берилиб, делегатларни шахсан И.Сталин қабул қилади. У физкультурачилар қаторини айланиб ўтиб, жажжи ўзбек қизчанинг олдида тўхтайтиди. “Қизалоқ, сен қаердан келдинг, - деб, Ёдгорнинг сочини силайди. Ёш ўзбек қизи эса: “Мен Ўзбекистонданман, физкультура билан шуғулланаман, ишлайман ва ўқийман”, - деб жавоб беради.

Шу кундан бошлаб Ё.Насриддинова Ўзбекистон ССРда Шарқнинг янги аёли сиймосига айланади ва унинг сиёсий карьерасида шиддатли юксалиш кузатилади. Шу воқеадан сал кейин уни Ўзбекистон Компартияси МҚнинг биринчи котиби Усмон Юсупов ўз олдига чақиртириб, Ё.Насриддиновага республика комсомол ташкилотининг секретари лавозимида ишлашни таклиф қилади. Ёдгорнинг бу ишни эплай олмаслигини билдириб, айтган эътирозларига қарши, республика сиёсий раҳбари: “Сен етим ўсгансан, болалар уйининг тарбияланувчисисан, ҳаётни яхши биласан” - деб унинг эътирозини қабул қилмайди. Шу кундан бошлаб эътиборан, Ё.Насриддинованинг сиёсий карьераси бошланади.

Таъкидлаш жоизки, Ёдгор Насриддинованинг ҳаётида, унинг сиёсий карьерасидаги шиддатли юксалишда Усмон Юсуповнинг хизмати жуда қатта бўлган.

Совет Иттифоқига Германиянинг хужуми бошланган даврда олий маълумот олган ёш ўзбек комсомол қизининг шиддатли карьераси ҳам бошланди. Тошкент темир йўл бекатида муҳандис (1941 – 1942), Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитетининг мактаблар бўйича секретари (1942 – 1946), Ўзбекистон ЛКСМ МК Тошкент обкоми биринчи котиби (1946 – 1948), Ўзбекистон ЛКСМ МК иккинчи секретари (1948 – 1950), Ўзбекистон Компартияси Тошкент шаҳар Киров райкоми биринчи котиби (1950 – 1952), Ўзбекистон ССР Қурилиш материаллари саноати министри (1952 – 1955), 35 ёшида Ўзбекистон ССР Министрлар Совети раиси ўринбосари (1955 – 1959) каби масъул лавозимларда фаолият кўрсатди.

Ё.Насриддинова Ўзбекистон ССР Министрлар Совети раиси ўринбосари лавозимида ишлаётган пайтида, яъни 1956 йил 30 январда бўлиб ўтган Ўзбекистон ССР Олий Советининг сессиясида Иттифоқ министрликларининг Ўзбекистонда қурилиш соҳасидаги сустваклигини очиқ равишда қуйидагича танқид қилган эди:

“Бинокорлик материаллари тайёрлайдиган йирик саноатнинг йўқлиги қурилиш

ишларидаги катта камчиликларнинг бири бўлиб, бу соҳадаги ишларга жиддий тўсқинлик қилмоқда. Ғишт, оҳак, гипс, эффе́ктли материаллар ва йиғма конструкциялар етишмаётир.

Бинокорлик материаллари саноатини янада тез суръатлар билан ривожлантиришни кўп марта қаттиқ талаб этганимизга қарамай, Иттифоқ министрлиги янги заводлар қуриш учун республикамизга кам маблағлар ажратмоқда. 1953 йилнинг охирида СССР Министрлар Совети Ўзбекистонда Бинокорлик материаллари саноатини ривожлантириш программасини тасдиқлади. Аммо Иттифоқ министрлигининг айби билан бу қарор жуда қоникарсиз бажарилмоқда. Қурилиши мўлжалланган 12 корхонадан атиги 4 корхона қурила бошлади. Утган икки йил ичида ва 1956 йилда бу ишларга атиги сал кам 24 миллион сўм ажратилди”.

Ёдгор Насриддинова 38 ёшни тўлдирган маҳалда уни республика парламенти раёслигига сайлашди. 1959 йил мартдан 1970 йил сентябргача 11,5 йил давомида у Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиуми раиси лавозимида иш олиб борди (бу лавозимда у юқорига кўтарилган Шароф Рашидов ўрнига ўтирди). Шунингдек, 1959 йил октябрдан 1970 йил июлгача у СССР Олий Совети Президиуми раиси ўринбосари лавозимида ҳам фаолият кўрсатди. 1970 йил 14 июлдан то 1974 йил 16 июнгача 4 йил давомида Ё.Насриддинова мамлакат парламенти – СССР Олий Совети Миллатлар Совети раиси ҳисобланган. Шундай қилиб айтганда, Ёдгор Насриддинова Шарқ аёллари орасидан XX асрда етишиб чиққан дастлабки давлат арбоби – республика ва мамлакат парламенти раиси сифатида жаҳон тарихига кирди.

Бу ҳолат нафақат Ё.Насриддинованинг, балки бутун ўзбек аёлларининг ўша даврда эришган энг катта ютуғи бўлди. Совет ҳокимияти йилларида нафақат Ўзбекистонда, балки бутун мусулмон республикаларида ҳеч қандай аёл бундай мавқега эришмаган. Фақат бухоролик Раъно Ҳабибовна Абдуллаева у эришган натижаларга сал яқинроқ келади.

Хуллас, Ёдгор Насриддинова 38 ёшида 1959 йил 24 мартда ўша пайтдаги СССРнинг олий сиёсий раҳбари Н.С.Хрушчевнинг таклифига биноан Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумининг раиси лавозимига сайланади (Шароф Рашидов ўрнига). Кейинчалик у россиялик журналистларга берган интервьюсида ўзининг ушбу лавозимига тайинланиши ҳақида қизиқ фактларни айтиб ўтган. Мазкур лавозимни Ш.Рашидов қарийб 10 йил давомида эгаллаб, кейин 1959 йилда Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети биринчи котиби этиб сайланади. Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумининг раиси лавозимига тайинланиши юзасидан Ўзбекистон Компартияси МК бюроси мажлисини республика сиёсий раҳбари Ш.Рашидов олиб боради. Ушбу юксак лавозимга бир неча номзодлар бўлиб, уларнинг орасида Ё.Насриддинова ҳам бор эди. Номзодлар кўриб чиқиладиган пайтда телефон жириглаб қолади ва гўшакни кўтарган Ш.Рашидов ҳаяжонланиб, “Никита Сергеевич, биз ҳозир бу лавозимга кимни тайинлаш масаласини муҳокама қиляпмиз” – деб жавоб беради. Н.С. Хрушчевнинг бу кўнғироғи бу лавозимга Ё.Насриддиновани тайинлашда ҳал қилувчи роль ўйнайди. “Демак мен ўз вақтида кўнғироқ қилибман-да, сен сўраб кўр, бу лавозимга ўзбек қизини тавсия қилсам, ўртоқлар бунга қандай муносабатда бўлишади. Уларга Хрушчев тавсия қиляпди деб айт” – дейди. Аслида эса бу СССР сиёсий раҳбари томонидан берилган тавсия шаклидаги буйруқ эди. Ш.Рашидов эса телефон трубкасини юқорига кўтариб, “Никита Сергеевич, Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумининг раиси лавозимига Ёдгор Содиқовна Насриддинова номзодини тавсия этаяпти. Никита Сергеевичнинг таклифини қўллаб-қувватлаймизми?” – дея бюро мажлиси қатнашчиларига юзланади. Залда эса сукунат ҳукм суради. Шунда Ш.Рашидов мажлис қатнашчиларига қайтадан мурожаат қилиб: “Яна сўраяпман, қўллаб-қувватлаймизми..”. Залдагилар эса яна жим ўтиришади ва у “Никита Сергеевич, номзодни бир овоздан қўллаб-қувватладик”, – дея жавоб беради.

Ё.Насриддинова шу билан бир вақтда, мамлакатдаги сиёсий тартибга биноан Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумининг раиси бўлганлиги сабабли СССР Олий Совети Президиуми раисининг ўринбосари лавозимини ҳам эгаллайди. У мазкур лавозимларда то 1970 йилгача фаолият олиб боради.

Ё.Насриддинованинг ушбу лавозимдаги фаолиятига кенгроқ баҳо бериш учун, шу даврда совет миллий сиёсатида ўта зиддиятли муаммолардан бири бўлган қирим-татарларнинг Ўзбекистондан ўз юртига, яъни Қирим АССРга қайтиб кетишларига рухсат олиш учун СССР олий раҳбариятига бир неча бор қилган мурожаатлари билан боғлиқ бўлган айрим далилларни келтириб ўтиш лозим.

Ёдгор Насриддинова 1966 йилда Андижон вилоятининг 98-Ленинск сайлов округидан СССР Олий Совети депутатлигига сайланиш учун сайловчилар билан 1966 йилнинг 30-31 май ва 1 июнь куни учрашувлар ўтказди. Ушбу учрашувлар Ленинск (ҳозирги Асака), нефтчиларнинг Андижондаги ва Жанубий Оламушук ишчи поселкаларида бўлиб ўтган.

Қирим-татар вакиллариининг СССР ҳокимият органлари ва айрим газеталарга жўнатган хатларида таъкидланишича, мазкур учрашувларда Ё.Насриддинова қирим-татар сайловчиларининг учта гуруҳи билан учрашиб, суҳбатлашишга мажбур бўлади.

Ушбу учрашувларда қирим-татарларнинг миллий ҳуқуқларини тиклаш масаласи бўйича улар томонидан қўйилган саволларга Ё.Насриддинова қуйидагича жавоб беради: “Мен қирим-татарлар вакиллариининг миллий ҳуқуқлари бузилганлиги, уларнинг тенг ҳуқуққа эга эмасликлари ҳақида уларнинг айрим вакиллари томонидан билдирилган фикрларни қатъиян рад қиламан. Сизларнинг миллий масалангиз аллақачон ҳал бўлган, сизлар оқлангансизлар. Сизларнинг муаммоларингиз партия ва совет ҳуқуматиининг кун тартибиде йўқ. Қирим-татарлар Ўзбекистонда жуда яхши ҳаёт кечиришади. Ўзбеклар ҳам шундай яшаганларида яхши бўлар эди. М.П. Георгадзе (ўша даврда СССР Олий Совети Президиумининг котиби лавозимида ишлаган) менга айтди, у қирим-татарларнинг вакиллариини қабул қилганда ушбу халқнинг миллий масаласи яқин вақтда съезддан кейин кўриб чиқилади, деб баёнот бермаганман деди”.

Жанубий Оламушук ишчи поселкасида бўлиб ўтган учрашувда эса Ё.Насриддинова қирим-татарларнинг ҳуқуқлари тикланиши масаласида ўта зиддиятли фикрларни билдиради: “Қирим-татарлари ҳеч қачон Қиримга қайтарилмайди.. Сизлар умрбод Ўзбекистонда яшайсизлар. Бу ҳақда СССР Олий Советининг қарори бор.. Сизлар бизга ёқасизлар.. Биз сизларни қўйиб юборишни хоҳламаймиз. Иттифоқ органлари қарор чиқарган тақдирда ҳам, биз ўйлаб кўрамиз, сизларни қўйиб юбориш керакми ёки йўқми, сизлар бизга кераксизлар”.

Қирим-татар халқи вакиллари Ё.Насриддинованинг ушбу баёнотлари юзасидан КПСС МК Сиёсий бюроси, СССР Олий Совети Президиуми, СССР Марказий Сайлов комиссияси, Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети бюроси, Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиуми, “Правда”, “Известия” ва “Правда Востока” газеталарининг редакцияларига арз билан мурожаат қилиб, у қирим-татар вакиллари ҳақида ўта ноҳўя гаплар айтганлигини билдиришади. Унда келтирилишича, Ё.Насриддинова қуйидагича фикрларни билдирган: “Қирим-татарларнинг 600-700 кишидан иборат миллатчи гуруҳи халқдан пул йиғиб Москвага боришади, олий органлар фаолиятига ҳалақит беришган, улар ичкиликбозлик қилишади, халқнинг пулини кўкка совуришади”.

Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиуми раисининг бутун бир халқнинг ҳоҳиш-иродаси ҳақида, уларнинг вакиллари орқали тарихий ҳақиқатни юзага чиқариш учун курашига, яъни ўз юртларига қайтиб кетиш учун партия ва совет раҳбарияти олдида қўяётган бундай талабларини менсимасдан, ушбу халқ вакилларига исботсиз айблар қўйиш бу совет сиёсий тузуми раҳбарлари учун оддий ҳол эди. Агар халқ вакиллари ўз миллий манфатларини ҳимоя қилиб чиқса ва бу совет миллий сиёсатини белгилаб берган раҳбарлар нуқтаи назарига зид бўлса, унда бу каби вакилларга “миллатчи” тамғаси қўйилади.

Шунинг учун ҳам Ё.Насриддинова шу пайтдаги коммунистик партия ва совет давлати раҳбарларининг миллий сиёсатини қўллаб-қувватлайди. Совет давлати раҳбарлари томонидан, умуман совет миллий сиёсати учун қирим-татар халқининг ҳуқуқларини инкор қилиш 1944 йилнинг апрель ойидан бошлаб то 1980 йилларнинг охиригача давом этган. Лекин ўз ҳуқуқини талаб қилган халқ вакилларига бу каби айбловларни қўйиш, Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиуми раиси лавозимини эгаллаб турган юқори

мансабдорнинг қирим-татар халқининг ҳуқуқини писанд қилмаслик, унга кўрсатган ҳурматсизлик Ё.Насриддинованинг сиёсий-ижтимоий фаолиятидаги салбий ҳолатлардан бири бўлганлигини таъкидлаш жоиз.

Ё.Насриддинованинг қирим-татар халқи ҳуқуқларининг тикланишига ўта салбий муносабати ва ушбу халқ вакиллари билан бўлган учрашувларида билдирган фикрлари уларнинг норозилик билдириб юқоридан қайд қилинган “Депутатликка номзоднинг аксилпартиявий баёнотлари ҳақида” номи билан аталган хатни ёзишга мажбур қилади. Унда таъкидланишича, “Ё.Насриддинованинг феодал-бой ва қулдорлик оҳангида айтилган антиленинча, антмарксистик баёнотлари бутун қирим-татар меҳнаткашларининг норозилигини келтириб чиқарди ва ғазабини уйғотди”.

Қирим-татар халқи вакиллариининг фикрига кўра, бу халқ Ё.Насриддиновага фақат ишчи кучи ҳамда миллий ҳуқуқи топталган халқ сифатида ёқади. У сайловчилар ва вилоят партия ходимлари олдида ўзини кўз-кўз қилиб унинг номига қирим-татарлардан келган, лекин очилмаган бир уюм хатлар ётганини таъкидлаб, унда уларнинг ҳуқуқларини тиклаш ҳақида юқори давлат органларига мурожаат қилиш истаги йўқлигини таъкидлайди. Шунингдек, ушбу сайлов округида қирим-татар сайловчиларининг сони кам бўлган, шунинг учун Ё.Насриддинова мазкур халқ вакилларига “Хоҳласанглар мен учун овоз беринглар, хоҳламасанглар керак эмас”, - деб нафақат сайловчиларга, балки ушбу халқ вакилларига ҳам очикчасига ҳурматсизлик кўрсатади.

Ё.Насриддинова Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиуми раиси сифатида СССР сиёсий раҳбарияти иродасининг ижрочиси бўлган, холос. Қирим-татар халқи ҳуқуқининг тикланиши унга эмас, балки Кремлнинг иродасига боғлиқ эди. Лекин шундай бўлишига қарамасдан, Ё.Насриддинова томонидан қирим-татар халқига кўрсатилган ҳурматсизликка унинг сиёсий фаолиятидаги катта камчиликлардан бири сифатида қараш мумкин.

Таъкидлаш жоизки, қирим-татар вакиллариининг хатларига нафақат Ўзбекистон ССР раҳбарияти, жумладан Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиуми раиси Ё.Насриддинова томонидан, балки СССР давлати олий ҳокимияти органлари томонидан ҳам ҳеч қандай жавоб бўлмаган. Аксинча, турли вилоятларда яшовчи қирим-татарларнинг миллий ҳуқуқини тиклаш талаби изҳор қилинган ва 72 100 имзо қўйилган етти томлик хатни уларнинг 60 нафар вакили (жумладан, аёллар ва ногиронлар ҳам) КПСС МК Сиёсий бюросига топшириш учун борганларида, улар куч ишлатувчи органлар томонидан зўрлик билан 3та автобусда ўрмонга олиб кетилган ва бирма-бир сўроқ қилинган.

Совет сиёсий элитаси ўртасидаги кураш доимий бўлиб келган ва бу нарса Ё.Насриддинованинг сиёсий фаолиятига ҳам катта таъсир кўрсатган. Агар совет раҳбарлари И.Сталин унинг бошини силаган бўлса, Н.Хрушчев унга юқори лавозимларга тавсия қилган бўлса, кейинчалик унинг Л.Брежнев билан муносабатларининг ёмонлашиши Ё.Насриддинова карьерасига салбий тасир кўрсатган.

Н.Хрушчев давридаги партия раҳбарияти томонидан Ё.Насриддиновага жуда катта ҳурмат кўрсатилган ва Никита Сергеевич уни доим чет эл сафарларига ўзи билан бирга олиб борган. А.Микоян эса Ё.Насриддиновага ўзининг ўсмирлик даврини гапириб беришни яхши кўрган, Н.Косигин уни туғилган кунини нишонлашга чақирар, СССР маданият министри бўлган Е.Фурцева эса чет эл сафарларида Ёдгор Содиковнани дўконлар бўйлаб олиб юрар эди.

Ё.Насриддинова 1970 йилнинг июлида СССР Олий Совети Миллатлар Советининг раиси лавозимига тайинланади. Бу эса унинг сиёсий карьерасида рўй берган энг катта ютуқ эди. Лекин шунга қарамасдан Ё.Насриддинова ўз даврининг, совет тузумининг кичик бир механизми эди, холос. Албатта, СССР Конституцияси бўйича СССР Олий Совети мамлакатдаги олий қонунчилик органи бўлиб, у ўзининг эгаллаган лавозими бўйича давлатдаги энг олий раҳбарлардан бири эди. Шунинг учун у совет тузумига содиқ эди ва унга сидқидилдан хизмат қилди.

КПСС МК Сиёсий бюроси мажлисида 1974 йили шу пайтдаги республика раҳбари Ш.Рашидов Ё.Насриддиновага қарши бир неча компроматларни тақдим қилади, лекин

КПСС МК бу вазиятдан жанжал чиқармайди. Лекин Ё.Насриддинова лавозимидан туширилиб, унинг ўрнига Латвия ССР вакили В.Рубен тайинланади. Ёдгор Содиковна КПСС МК Бош котиби Л.Брежнев қабулига чақиртирилиб, унга шахсан Бош котиб томонидан СССРнинг Австриядаги элчиси лавозими таклиф қилинади. Лекин Ё.Насриддинова бунга рози бўлмайди: “Йўқ, Леонид Ильич, мен ҳеч қаерга кетмайман. Мен бева аёлман (умр йўлдоши 1966 йилда вафот этган эди), бу ерда менинг қизим ўқияпти, ўғлим ишлайди,” - деб жавоб беради. Бундай жавобни кутмаган Бош котиб унга “сен – ахлоқсан”, - деб ўшқириб беради.

Кейинчалик Ёдгор Насриддинова СССР Қурилиш материаллари саноати вазири ўринбосари (1974 – 1979) ҳамда Осиё ва Африка мамлакатлари ишлари бўйича комитет раиси лавозимларида фаолият кўрсатди. 1979 йил декабрдан Иттифоқ аҳамиятидаги шахсий пенсионер.

Бироқ Леонид Ильич Брежнев даври ва қайта куриш вақтида Ё.Насриддинова порахўрлик ва пахта ишида ноҳақ айбланиб, 1988 йили қамоққа олинди. 1991 йил апрелда унинг айбсиз эканлиги тўлиқ исботланди. 1988 йил 18 ноябрда КПСС сафидан чиқарилган Ё.Насриддинова 1991 йил 3 апрелда партия сафига қайта тикланди.

Ё.Насриддинова нафақага чиқарилгач, унга қарши жиноят иши очилган бўлиб, 1970-1975 йилларда содир этган порахўрлик ва хизмат вазифасини суиистеъмол қилиш айблари кўйилган. Натижада у КПСС аъзолигидан чиқарилган. Ушбу жиноий иш тафсилотлари бўйича 1979 йилдан бошлаб СССР Бош прокурори қошидаги ўта маҳсус ишлар бўйича терговчиси бўлиб фаолият олиб борган Владимир Калининко айрим далилларни келтиради. Унинг фикрига кўра, Ўзбекистонда талон-тарож ва порахўрлик билан боғлиқ жиноятлар XX аср 70-йиллари ўрталарида, яъни пахта ишидан олдин пайдо бўлган. Биринчи жиноий иш 1975 йилда очилган бўлиб, Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиуми раиси (Н.М. Матчонов) ва Ўзбекистон ССР Олий Суди раиси (М.С. Восиқова) жиноий жавобгарликка тортилган. Улар орқали эса СССР Олий Совети Миллатлар Советининг раиси Ё.Насриддиновага чиқишган. Тергов олиб борилиши натижасида унинг поралар олганлигини тасдиқловчи жуда муҳим фактлар қўлга киритилган ва уни жиноий жавобгарликка тортишга юқори прокуратура органларидан рухсат берилган. Бироқ Ё.Насриддинова КПСС Бош котиби Л.И. Брежневга йўл топгач, бу жиноий иш олий ҳокимият изни билан тўхтатилади. Кейинчалик Ё.Насриддинова пахта иши бўйича ҳам жиноий ишлар фигурантига айланади.

Умуман олганда, бутун мамлакатда бўлгани каби Ўзбекистон ССРда ҳам порахўрлик, қўшиб ёзиш, товламачилик каби ўта салбий иллатлар одатий бир ҳолга айланиб борди ва бу салбий жараёнлар совет тузумининг инқирозини чуқурлаштириб юборди. Пахтачиликдаги қўшиб ёзишлардан ташқари, қишлоқ хўжалиги ва саноатнинг бошқа соҳаларида ҳам бу иллат чуқур илдиз отган эди. Қўшиб ёзиш ва кўзбўямачиликлар ҳаёлий фаровонликни яратиш учунгина эмас, балки шу аснода давлат мулкни ўмариш учун ҳам замин ҳозирлади. Масалан, Тошкент вилоятидаги “Тўзал” тикувчилик буюмлари бирлашмасида узоқ йиллар 59 кишидан иборат талончилар гуруҳи фаолият юритган. Улар ҳисоб-китобдан яширилган товарларни тайёрлаш ва сотиш билан шуғулланиб, давлатга бир неча миллион сўмлик зарар келтиришган.

Қўшиб ёзиш, ўғрилиқ, порахўрлик кенг қулоч ёйиб, кадрлар муайян қисмининг айнаши ва бузилишига олиб келди, 1970-1980 йилларда рўй берган ижтимоий-иқтисодий ривожланишдаги суст суръатлар ҳақида атайлаб сукут сақланиб, қўшиб ёзиш ва кўзбўямачилик йўли билан ҳар томонлама бузиб кўрсатилди.

Шундай қилиб, 1970-1985 йилларда партия ва совет раҳбарларининг маънавий бузилиши кучайиб борди ҳамда бу анъана мамлакатда оммавий тус олганлигини юқоридан кўрсатиб ўтилган салбий жараёнлар мисолида кўриш мумкин. Шунинг учун ҳам Ё.Насриддиновани, уни совет тузумидаги юқори номенклатура вакили сифатида, бу жараёнларга алоқадор бўлмаган, дея олмаймиз.

Лекин шундай бўлсада, 1990 йил декабрда РСФСР прокуратураси томонидан Ё.Насриддиновага кўзғатилган жиноий ишда жиноят таркиби бўлмаганлиги сабабли бекор қилинган ва 1991 йил апрель ойида у КПСС аъзолигига тикланган.

Ё.Насриддинова 2006 йил 7 апрелда Москва шаҳрида 86 ёшида вафот этди ва Кунцево қабристонига дафн қилинган. Унинг шахсий ҳаёти ҳам мураккаб кечди. Унинг умр йўлдоши Сирож Нуриддинов 1966 йили оламдан ўтади. Ё.Насриддинова пахта иши фигурантига айланганидан кейин оиласи, жумладан унинг ўғли Бахтиёр Нуриддинов катта маънавий босим остида бўлган ва у бу босимни кўтара олмасдан 1989 йили 42 ёшида вафот этади.

Ё.Насриддинова бутун вужуди билан совет тузумига хизмат қилди. У жуда мустақкам характердаги қаттиққўл раҳбар бўлиб, ундан кўп эркаклар чўчир эди. У ҳамма вақтини ишга сарф қилиб, ҳар қандай эркак киши ҳавас қиладиган ҳақиқий чидамлилиқ мўъжизасини кўрсатар эди.

Ё.Насриддинованинг ҳаёти ва фаолияти худди совет даври тарихи каби зиддиятли ва мураккабдир. Совет тузуми уни вояга етказди, тарбиялади ва ўқитди, шунингдек кечаги етим қиз учун жуда катта имкониятлар эшигини очиб берди. Ё.Насриддинова нафақат совет тузумининг маҳсули, балки унинг содиқ аскарлари ҳам эди ва умрининг охиригача шундай бўлиб қолди. Лекин унинг сиёсий фаолияти билан боғлиқ салбий жараёнларни совет сиёсий тарихида рўй берган ижтимоий-сиёсий жараёнлардан айри ҳолда қарамаслик керак. Ёдгор Содиқовнанинг фаолияти совет тарихининг бир қисми бўлиб, сиёсий тузумдаги салбий ҳодисалар унинг ҳам фаолиятида акс этган. Бу каби воқеликларни тарихий ҳолислик нуқтаи назаридан, яъни у яшаган давр ва фаолият юритган тузумнинг моҳиятидан келиб чиқиб баҳо бериш лозим. Ё.Насриддинованинг фаолиятида зиддиятли жиҳатлар етарлича бўлишига қарамасдан, у СССРдай улкан бир давлатнинг энг юқори лавозимларидан бирида фаолият юритган ягона ўзбек аёли сифатида тарих саҳифаларидан.

Ёдгор Насриддинованинг серқирра сиёсий фаолиятига баҳо бериш осон вазифа эмас. Одатда сиёсий раҳбарлар ва давлат арбобларига нисбатан тарихчилар томонидан бериладиган баҳолар кўпинча субъектив хусусиятга эга бўлади. Ҳақиқий баҳони эса доимо сиёсий арбобнинг замондошлари бўлган халқ беради. Бироқ орадан маълум муддат ўтиши билан халқ хотирасидан бу воқеалар ўчиб кетиши, сиёсий жараёнлар унутилиши, янги лидерларга муносабат пайдо бўлиши мумкин. Тарихчининг баҳоси эса китоб саҳифаларида асрлар давомида мангуга муҳрланиб қолади.

Оддий халқдан етишиб чиққан ҳамда том маънода совет давлатининг ғамхўрлиги ва тўғри олиб борилган кадрлар сиёсати натижасида қисқа муддат давомида мансаб пиллапояларидан куйидан юқорига қараб шиддат билан парвоз қилган қўқонлик ўзбек қизи фаолияти таҳсинга сазовордир. Бироқ чекланмаган ҳокимият ҳар қандай шахс фаолиятига салбий таъсир кўрсатгани сингари Ё.Насриддинова ҳам ўз пайтида кўплаб хатоларга йўл қўйди. Ўзбекистонда сиёсий ҳокимиятни эгаллаш учун ҳам пинҳона, ҳам ошқора кураш олиб борди. Кўп ҳолатларда у Москва томонидан қўллаб-қувватланди. Н.Муҳитдиновдан фарқли равишда Ё.Насриддинованинг бутунлай Москвада қолиб кетиши, ўша ерда вафот этиши ҳамда дафн этилиши унинг сиёсий қарашлари ўзгармаганлиги, ўзи туғилиб ўсган ва камолга етган юрт Ўзбекистон билан алоқалари эса бутунлай узилганлигидан далолат беради.

Бироқ Ё.Насриддинова сингари аёллар ҳар бир халқ тарихида камида 100 – 200 йилда бир марта дунёга келадиган буюк инсонлар ҳисобланади. Афсуски, биз ҳозиргача ўзбек халқининг шонли қизи бўлган қўқонлик бу аёлнинг, ўз ватандошимиз ва миллатдошимизнинг шонли хотирасига арзийдиган деярли ҳеч қандай иш қилмадик.